

Сіротка Ю.П., студ. гр. 1116 БДУКМ

Навук. кір. – Шунейка В.В.,

ст. выкладчык

СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АНАЛІЗ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОЎ З ЗААЛАГІЧНЫМ КАМПАНЕНТАМ

На сучасным этапе развіцця лінгвістычнай навукі адно з вядучых месцаў займае параўнальна-супастаўляльнае мовазнаўства, што спрыяе выяўленню момантаў падабенства і адрознення ў галіне роднасных і няроднасных моў.

Інтэнсіўнае развіццё даследаванняў у галіне фразеалогіі стварыла партэбныя перадумовы для выяўлення і апісання фразеасістэмы розных моў. Сучаснае лінгвістычнае даследаванне немагчымае без супастаўлення аб'ектаў вывучэння. Асноўная задача лінгвістычнага супастаўлення – выяўленне тоесных і адрозных прымет названых фактаў мовы.

Мэта дадзенага даследавання – выявіць структурна-семантычныя асаблівасці заалагічных назваў у складзе фразеалагічных адзінак беларускай і рускай моў.

Матэрыял для даследавання быў адабраны метадам суцэльнай выбаркі з фразеалагічных слоўнікаў: 1) Жуков В.П., Жуков А.В. Школьный фразеологический словарь русского языка: пособие для учащихся, 1989 [2] і 2) Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2т, 1993 [4].

Класіфікацыя фразеалагічных адзінак беларускай мовы

Для даследавання з фразеалагічных слоўнікаў беларускай [4] і рускай [2] мовы зроблена суцэльная выбарка фразеалагічных адзінак (ФА) з заалагічнымі найменнямі. Былі адабраны ФА, у склад якіх уваходзяць назвы жывёл, птушак і насякомых, змяі, экзатычных жывёл. З 6000 фразеалагічных адзінак беларускай мовы было выбрана 200 з кампанентам назваў жывёл.

Падчас даследавання была прадпрынятая спроба класіфікацыі заалагічных кампанентаў, што ўваходзяць у адабраныя для аналізу ФА.

У асобнасці ў беларускай мове сустрэліся наступныя заалагічныя назвы: *баран, каза, сабака, кошка, конь, бык, свіння, воўк, мядзведзь, барсук, бабёр, заяц, вавёрка, ліса, мыш, слон, асёл, кракадзіл, курыца, певень, гусь, качка, птушка, варона, сініца, журавель, верабей, салавей, лебедзь, дрозд, ластаўка, зязюля, паўлін, муха, бляха, муравей, камар, змяя, жаба, рыба.*

Такія заалагічныя назвы можна кваліфікаваць наступным чынам: хатнія і дзікія жывёлы, экзатычныя жывёлы, хатнія і дзікія птушкі, экзатычныя птушкі, насякомыя, паўзуны, земнаводныя, рыбы, часткі жывёл.

Як сведчыць прааналізаваны матэрыял, у складзе фразеалагізмаў беларускай мовы дамінуюць назвы жывёл айчыннай фаўны – 96,5 %. Назвы экзатычных жывёл ужываюцца найменш актыўна – 3,5 %.

Так, найчасцей сустракаецца ў ФА словы *сабака* і *воўк*. *Сабака* ўваходзіць у склад 22 ФА, што складае 11% ад агульнай колькасці даследаваных фразеалагічных адзінак, а *воўк* уваходзіць у склад 16 ФА. І гэта не выпадкова. Беларусь – край балот і лясоў. Лес служыў чалавеку прытулкам, укрыццём, карміў яго, але ў той жа час і палохаў сваёй невытлумачальнай тайнай, драпежнымі звярамі. Але час ішоў, чалавек навучыўся прыручаць дзікіх жывёл і першым быў сабака. Далей ідуць: *свіння* – 6%, *каза* – 5%, *кошка* – 4,5%, *птушка* – 4,5%, *варона* – 4%.

Лепешаў Іван Якаўлевіч у сваёй кнізе [5] вылучае наступныя крыніцы паходжання фразеалагізмаў з ЗК:

1. Назіранні чалавека за ўласцівасцямі і асаблівасцямі жывёл. 2. Біблейскія сюжэты. 3. Асаблівасці побыту нашых продкаў і гістарычныя факты. 4. Мастацкая літаратура. 5. Калька з іншых моў.

Самай шырокай і поўнай крыніцай ведаў пра жывёл і іх уласцівасці служаць назіранні чалавека. Прыкладам могуць служыць наступныя фразеалагізмы: *Аджавала цяля язык* – “хто-небудзь недарэчы маўчыць, не хоча сказаць што-небудзь”; *Паказаць як барсук дзяцей гладзіць* – “пакараць

каго-небудзь, моцна прайшоўшыся сагнутым пальцам па галаве ад лоба да патыліцы і наадварот”; *Шалёная муха ўкусіла* – “хто-небудзь, нечакана раззлаваўшыся, занадта гарачыцца”; *Як мышы на крупы* – “дзьмуцца, надзьмуцца, насупіцца”.

Фразеалагізмы ўвабралі ў сябе мудрасць, веды і вопыт нашых продкаў. Яны характарызуюць людзей і навакольны свет. Якія ж рысы беларускага народа мы бачым праз прызму фразеалагізмаў? Гэта найперш мудрасць, працавітасць, любоў да роднай прыроды і прыхільнасць сваім традыцыям, сціпласць і талерантнасць.

Класіфікацыя фразеалагічных адзінак рускай мовы

Колькасць рускіх фразеалагізмаў з заалагічнымі кампанентамі, адабраных з 5000 фразеалагічных адзінак, складала 123. У фразеалагізмах рускай мовы сустраляся наступныя заалагічныя назвы: *баран, каза, сабака, кошка, конь, вол, свіння, трус, карова, воўк, мядзведзь, бабёр, заяц, вавёрка, мышы, слон, асліца, кракадзіл, курыца, гусак, варона, сініца, журавель, паўлін, муха, бляха, мурашка, змяя, верабей, сокал, салавей*.

З прааналізаваных моўных фактаў вынікае, што ў рускіх фразеалагізмах найчасцей сустракаюцца назвы жывёл, якія жывуць на дадзенай тэрыторыі. Яны ўваходзяць у склад 120 ФА, што складае 93% ад агульнай колькасці даследаваных ФА. Найчасцей сустракаецца слова *собака* – 9 разоў, што складае 7,3%. Напрыклад: *Собак гоняць* – “ходіць где-нібудзь без дела, лодырничать”; *Собаку съели* – “получил большой опыт, навык в каком-либо деле”.

Далей ідуць *курыца* – 7,3%, *птица* – 7,3%, *кошка* – 6,5%, *коза* – 4,9%, *рыба* – 4,9%, *муха* – 4,9%. Назвы экзатычных жывёл ужываюцца найменш актыўна: *слон* – 0,8%, *ослица* – 0,8%, *крокодил* – 0,8%. Гэта абумоўлена тым, што жыхары нашай тэрыторыі вельмі рэдка сустракаліся ў жыцці з такімі жывёламі. Абапіраючыся на адабраныя лінгвістычныя матэрыялы, можна адзначыць наступныя крыніцы ФА з ФК у рускай мове: 1. назіранні людзей, 2. біблейскія сюжэты і царкоўны парадак, 3. гісторыя і побыт продкаў,

4.антычная міфалогія і гісторыя, 5.класічная мастацкая літаратура, 6.калька з іншых моў.

Людзі назіралі за жывёламі і іх звычкамі. А потым для «трапнага слоўца» прыпісвалі тыя ці іншыя якасці людзям, характарызувалі іншых людзей. Так узніклі наступныя ФА: *На козе не подьедешь* – ‘упрямый, несговорчивый, непокладистый, неуступчивый’; *Мухи не обидит* – ‘безобидный, добродушный, кроткий’; *Как курица с яйцом* – ‘незаслуженно уделять много внимания кому-либо или чему-либо’.

Што ж датычыцца ацэначнага складніка ФА з ЗК рускай мовы, можна зрабіць наступныя высновы: сімвалам магутнасці з’яўляецца мядзведзь; глупства – курыца; злосці – змяя; баязлівасці – заяц, назойлівасці – муха; ганарыстасці – паўлін.

Зыходзячы з вынікаў даследавання, можна канстатаваць, што найчасцей згадваюцца ў заалагізмах беларускай і рускай моў жывёлы айчыннай фаўны. Так у беларускай мове па частотнасці згадвання першае месца займае *сабака* – 11%. Далей ідуць прыручаныя жывёлы: *свіння* – 6%, *каза* – 5%. За імі ідуць *курыца* – 4%, *варона* – 4%. *муха* – 3,5%. Дзіўна, што ў фразеалагічным слоўніку беларускай мовы няма ніводнага фразеалагізма са словам *зубр*, хоць ён па праве з’яўляецца сімвалам нашай краіны. Аднак даволі часта ў фразеалагізмах сустракаецца слова *бык*, хоць у сельскай гаспадарцы быкоў ці валоў ужо шырока не выкарыстоўваюць. Такім чынам, мы бачым, што рэаліі змяніліся, а ўстойлівыя словазлучэнні, сфарміраваныя і правераныя стагадовай мудрасцю народа, засталіся. Гэты факт яшчэ раз даказвае нам, што фразеалагізмы – гэта адна з пэўных крыніц спазнання нацыянальнай культуры і гісторыі народа. Заалагічны кваліфікатар параўнання даволі часта пададзены тыповым для нашай тэрыторыі жывёламі: *кошка*, *собака*, *каза*, *мядзведзь*. У рускай мове таксама часта ўжываюцца *собака* – 7,3%, *курыца* – 7,3%, *кошка* – 6,5%. У рускім слоўніку фразеалагізмаў зафіксаваны адзін фразеалагізм са словам *чарапаха* і адзін – са словам *кракадзіл*.

У беларускай і рускай мовах існуе шэраг аднолькавых фразеалагізмаў, якія ўзніклі ў выніку назірання чалавека за звычкамі і асаблівасцямі жывёл, і калькавання з іншых моў: *Белая варона – Белая ворона; Мокрая курыца – Мокрая курыца; Чарвячок грызе – Червь сосёт.*

Сабраныя беларускія і рускія устойлівыя заалагічныя параўнанні пацверджваюць тэорыю, што з пункту гледжання зместу сістэма ФА кожнай мовы ўяўляе сабою характэрны для дадзенай лінгвакультурнай супольнасці набор эталонных ацэнак і жыццёвых стэрэатыпаў. Аднак, апроч эталонаў, агульных і для рускай, і для беларускай ментальнасці, існуюць свае адменныя крытэрыі, па якіх носьбіты рускай і беларускай моў параўноўваюць чалавека і жывёл.

1. Бунчук, У.М. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / У.М. Бунчук, М.Н. Крыўко. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2005.
2. Жуков, В.П. Школьный фразеологический словарь русского языка : пособие для учащихся / В.П. Жуков, А.В. Жуков. – М. : Просвещение, 1989. – 383 с.
3. Краўчук, Р.І. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Р.І. Краўчук, В.І. Мартынаў, А.Я. Супрун, Н.В. Івашына. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 408 с.
4. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1993.
5. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. школа, 1998. – 271 с.
6. Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : Материалы Международной научной конференции, Гомель, 23–24 ноября 2001 г. / Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины, отв. ред. В.И. Коваль. – Гомель, 2001. – 300 с.

7. Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : Материалы III Международной научной конференции, Гомель, 7–8 октября 2003 г. / Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины, отв. ред. В.И. Коваль. – Гомель, 2003. – 270 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ